

PETER NILSSON

Schopenhauer och medlidandet

---

1. Inledning

Arthur Schopenhauer är känd och ökad för mycket: kvinnoförakt, Hegelhat och en nära nog obotlig pessimism. Märkligt nog, kan man nästan tycka, har han också gjort sig känd som en av medlidandets varmaste förespråkare.

Om Schopenhauers syn på medlidandet kommer denna uppsats att handla. Jag kommer att koncentrera mig på vad Schopenhauer har att säga om medlidandet i skriften *Moralens fundament* (1925b [1860]), och jag kommer att driva två teser: (1) Att känna medlidande med en annan är, för Schopenhauer, inte att känna ett eget lidande, utan enbart att känna en annans lidande; (2) Att känna en annans lidande är, för Schopenhauer, inte att känna hans eller hennes instans av lidande, utan enbart att känna hans eller hennes typ av lidande.

Ingen av dessa teser är helt okontroversiell. I ett antal uppsatser har David E Cartwright gjort uttalanden som står i strid med bägge. Enligt Cartwright skulle Schopenhauer ha menat dels att medlidandet består i ens lidande över en annans olycka (Cartwright 1999, s 275), och dels att när vi i medlidandet känner en annans lidande så känner vi det bokstavligt talat i honom eller henne (1999, s 278). Att Schopenhauers skrifter innehåller en del uttalanden som kan tas till stöd för dessa påståenden går inte att förneka. Jag vill emellertid påstå att det trots det är rimligare och framför allt vänligare att läsa honom på det sätt som jag gör.

Begreppet *medlidande* förekommer på två ställen i Schopenhauers tänkande: dels i den moralteori som han utvecklar i *Moralens fundament*, och dels i den frälsningslära som han presenterar i *Världen som vilja och föreställning* (1992 [1818]). Att jag har valt att koncentrera mig på den första skriften beror på att det är där Schopenhauer har

som mest att säga om medlidandet. I *Världen som vilja och föreställning* säger han faktiskt inte mycket. Det han säger tyder dessutom på att han inte betraktade medlidandet som ett nödvändigt steg på vägen mot det förnekande av viljan som innebär frälsning från livets leda och lidande (1992, s 546), och i de fall där medlidandet spelar en roll på vägen mot frälsning, så är det i första hand därför att det leder en människa till att förneka sin egoistiska vilja, inte viljan som helhet (Atwell 1995, s 155).

2. *Medlidande och moral*

Moralens fundament rymmer tre passager i vilka medlidandet [”Mitleid”] beskrivs på ett någorlunda utförligt sätt (1925b, s 300f, 304f samt 325). I den första av dessa sägs medlidandet vara ”det fullkomligt omedelbara, av alla främmande hänsyn oberoende *deltagandet* [’Teilnahme’] – närmast i en annans *lidande* [’Leiden’], men däri- genom också i detta lidandes förhindrande eller upphävande” (1925b, s 301). I de två övriga passagera talas det mindre om medlidandet och mer om oss som känner medlidande. I dessa påstår Schopenhauer att när vi känner medlidande med någon, så känner [’fühlen’] vi hans eller hennes lidande i honom eller henne (1925b, s 305 och 325).

Ett problem med de två sista passagera är emellertid att de också rymmer påståenden som motsäger varandra. I den ena påstås t ex att när vi känner medlidande med någon annan, så är det inte så att vi lider eller tror oss lida (1925b, s 304f). I den andra sägs däremot att medlidandet leder till att skillnaden mellan att se någon lida och att själv lida upphävs (1925b, s 325), vilket rimligtvis betyder att om man känner medlidande med någon, så är det faktiskt så att man lider.

Personligen tror jag inte det går att få fram en konsistent tolkning av dessa uttalanden. Jag har därför valt att bortse ifrån dem, och i stället ta fasta på två andra påståenden som tycks stå relativt orubbade genom hela *Moralens fundament*. Det ena är det ovan nämnda påståendet att den som känner medlidande med en annan känner hans eller hennes lidande i honom eller henne. Det andra är det som är bokens huvudtes, nämligen att medlidandet är det enda som kan driva en människa till moraliskt värdefulla handlingar (1925b, s 301). Till- sammans med vissa av Schopenhauers mer allmänna antaganden om handlingar och handlingsmotivation, så gör dessa påståenden troligt att han inte kan ha betraktat medlidandet som en individs kännande av ett

eget lidande, utan i stället måste ha betraktat det enbart som en individs kännande av en annan individs lidande.

Exakt vad Schopenhauer kräver av en handling för att den skall räknas som moraliskt värdefull är något oklart. Frågan diskuteras i §15 av *Moralens fundament*. Schopenhauer växlar där mellan att säga att det bara är handlingar som enbart syftar till en annans väl som är moraliskt värdefulla och att säga att också handlingar som syftar både till en annans väl och till den handlandes eget väl kan vara det. Såvitt jag kan se ger han aldrig något entydigt svar i §15. När han återkommer till frågan i §16 tycks han däremot ha bestämt sig. Där sägs uttryckligen att om en handling syftar till den handlandes eget väl, så har handlingen inget moraliskt värde (1925b, s 298). I fortsättningen kommer jag därför att ta Schopenhauers åsikt för att vara, att en handling har moraliskt värde om och endast om den enbart syftar till en annans väl.

En moraliskt värdefull handling är, precis som alla andra handlingar, en yttre manifestation av en viljeakt. Vad detta än betyder, så betyder det inte att handlingen är orsakad av viljeakten:

Varje verklig akt av hans [d.v.s. subjektets] vilja är genast och oundvikligen även en rörelse hos hans kropp: han kan ej verkligen vilja akten, utan att på samma gång varsebli, att den ter sig som rörelse hos kroppen. Viljeakten och kroppens aktion äro ej tvenne objektivt fattade olika tillstånd, som hopknytas av kausalitetens band ...; utan de äro en och samma sak, fast givna på tvenne fullständigt olika sätt: dels helt omedelbart och dels i åskådningen hos förståndet. Kroppens aktion är ingenting annat än den objektive-rade, d.v.s. till åskådning vordna viljeakten (Schopenhauer 1992, s 168).

En moraliskt värdefull handling är således att betrakta som en yttre manifestation av en akt av vilja till en annans, och endast en annans, väl. En egoistisk handling å andra sidan, dvs en handling som syftar till den handlandes eget väl, är att betrakta som en manifestation av en akt av vilja till den handlandes eget väl.

Eftersom lycka och välbefinnande bara består i frånvaro av lidande (1925b, s 301; 1992, §58), så finns det bara en sak man kan göra om man vill någon väl, nämligen handla i syfte att lindra eller avhjälpa ett lidande hos denne någon. Till de moraliskt värdefulla handlingarna

räknar Schopenhauer därför bara handlingar som syftar till att lindra en annans lidande. Till de egoistiska handlingarna räknar han handlingar som syftar till att lindra den handlandes eget lidande.

Egoistiska handlingar är vidare alltid orsakade av den handlandes eget lidande (1925b, s 304). Sådant lidande uppkommer genom att den handlande tror att något går eller riskerar att gå hennes vilja emot (1925a [1860], s 61). Tror hon att hon inte får som hon vill, kommer hon att gripas av känslor av smärta och lidande, vilka i sin tur kan driva henne till att handla i syfte att få som hon vill. Schopenhauers tanke tycks nu vara att om dessa känslor av smärta och lidande driver henne till handling, så syftar hennes handling med nödvändighet till att lindra eller avhjälpa dessa känslor.

Givet att en handling alltid syftar till att lindra det lidande som är dess orsak, så gäller att om en handling skall ha ett moraliskt värde, så kan den inte vara orsakad av den handlandes eget lidande. Är den det, så kommer handlingen att syfta till att lindra detta den handlandes eget lidande, vilket betyder att handlingen kommer att sakna moraliskt värde.

Av detta följer också att en människa aldrig kan drivas till en moraliskt värdefull handling genom att först vilja en annans väl och därefter se att han eller hon lider. Vill hon en annans väl och ser att denna person lider, så kommer hennes vilja att frustreras. Hon kommer med andra ord att lida att av se denna person lida. Drivs hon till handling därför att hon först vill den andres väl och därefter ser att han eller hon lider, så kommer hon alltså att handla i syfte att lindra ett eget lidande.

Hur kan då en människa drivas till en moraliskt värdefull handling? Hur kan jag drivas till att handla enbart i syfte att lindra en annans lidande om detta inte får ske genom att min vilja på något sätt frustreras? Schopenhauer säger så här:

Uppenbarligen är detta möjligt blott därigenom, att den andre blir *det yttersta ändamålet* för min vilja, alldeles på samma sätt som jag eljest själv är detta ändamål – alltså därigenom, att *hans* väl och *hans* ve alldeles omedelbart blir föremålet för mitt viljande respektive icke-viljande – lika omedelbart som eljest blott *mitt eget*. Detta åter förutsätter med nödvändighet, att jag vid *hans* ve såsom sådant bokstavligen [geradezu] lider tillika med honom, att

jag i min känsla afficeras av *hans* ve såsom eljest blott av mitt eget [*sein Wehe fühle wie sonst nur meines*] och därför omedelbart vill hans väl såsom eljest blott mitt eget (Schopenhauer 1925b, s 300).

Om min handling enbart skall syfta till att lindra ditt lidande, så måste jag alltså drivas dithän att jag omedelbart vill ditt väl. Detta betyder att min handling måste vara en manifestation av en omedelbar akt av vilja till ditt väl. Viljeakten får med andra ord inte vara ett resultat av att föreställningen om ditt lidande frustrerar min vilja till ditt väl och därmed också min vilja till mitt eget väl. Viljeakten måste i stället vara ett resultat av att jag känner ditt lidande och därigenom omedelbart drivs till att handla i syfte att lindra ditt lidande. Detta är enligt Schopenhauer just vad som händer i medlidandet:

Det är det alldagliga fenomen, som kallas *medlidande*, d.v.s. det fullkomligt omedelbara, av alla främmande hänsyn oberoende *deltagandet* – närmast i en annans *lidande*, men därigenom också i detta lidandes förhindrande eller upphävande, vari ju till sist all tillfredsställelse, lycka och välbefinnande består. Detta medlidande och det allena är den verkliga basis för all *frivilligt* övad rättfärdighet och all *äkta* människokärlek. Blott såtillvida och i den mån som en handling framsprungit ur detta medlidande, har den moraliskt värde, och varje ur ett annat motiv, vilket detta än vara må, härflytande handling saknar sådant värde (1925b, s 301).

För mitt vidkommande är det inte så viktigt om detta är fullt begripligt eller inte. Min poäng är bara att medlidande enligt Schopenhauer är det enda som kan driva en människa till en moraliskt värdefull handling. Givet att en handling alltid syftar till att lindra det lidande som är dess orsak, så gäller då, dels att medlidandet måste bestå i ett kännande av en annans lidande, och dels att medlidandet inte kan bestå i ett kännande av ett eget lidande. Att känna medlidande med en annan människa måste alltså för Schopenhauer vara att känna enbart hans eller hennes lidande. En liknande slutsats har också J E Atwell kommit fram till (1990, s 100).

Trots att Schopenhauer själv ibland säger saker som tyder på att den som känner medlidande med en annan också känner ett eget lidande, så vill jag alltså påstå att detta inte kan ha varit vad han egentligen

ville ha sagt. Enligt min mening har Cartwright fel när han säger att medlidande för Schopenhauer består i ens lidande över en annans olycka (1999, s 275). Medlidande kan inte bestå i ett sådant eget lidande eftersom det då inte skulle kunna göra det Schopenhauer menar att det faktiskt gör, nämligen driva människor till moraliskt värdefulla handlingar.

3. Medlidande och metafysik

Hur skall vi då förstå Schopenhauers tal om att känna en annans lidande? Skall vi fatta det som att han menar att vi känner den andres instans av lidande, eller skall vi fatta det som att vi bara känner den andres typ av lidande?

Cartwright anser att vi skall fatta det på det första sättet (1999, s 278). Jag däremot anser att det är rimligare att fatta det på det andra sättet.

Till stöd för sin tolkning anför Cartwright en av de passager i *Moralens fundament* som jag nämnde i inledningen till det förra avsnittet. I denna passage ställer Schopenhauer sin egen syn på medlidandet mot en uppfattning framförd av en viss Cassina:

Cassina har den åsikten, att medlidandet uppstår genom en för ett ögonblick inträdande bedräglig illusion i fantasien, bestående däri, att vi försätta oss i den lidandes ställe och nu i vår inbillning mena oss lida *hans* smärtor i *vår* person. Så förhåller det sig ingalunda, utan det förblir oss tvärtom i varje ögonblick klart och present, att *han* är den lidande, icke *vi*, och just *i hans* person, icke i vår egen, känna vi lidandet, till vår bedrövelse. Vi lida *med* honom, alltså också *i* honom, vi känna hans smärta som *hans* och inbilla oss icke, att den är vår, ja ju lyckligare vårt eget tillstånd är och ju mer alltså medvetandet om detta tillstånd står i kontrast till den andres läge, desto mer mottagliga äro vi för medlidandet (1925b, s 304f.).

Om jag förstår Cartwright rätt, så är det Schopenhauers insisterande på att vi känner lidandet i den andre som får honom att dra slutsatsen att Schopenhauer menar att vi i medlidandet faktiskt känner den andres instans av lidande. För att detta skall följa, tycks det emellertid som om vi måste fatta Schopenhauer bokstavligt när han säger att vi känner lidandet i den andre. Vad har vi då för skäl att göra det?

Det enda skäl Cartwright anger (1999, s 279) är Schopenhauers ofta återkommande påstående att medlidandet endast kan förklaras på metafysisk väg (Schopenhauer 1925b, s 302, 305). Cartwright säger ingenting om hur han tänker sig att detta utgör ett stöd för den bokstavliga tolkningen. Men förmodligen anser han att Schopenhauers tes om viljans metafysiska enhet gör det både möjligt och rimligt att läsa honom på detta sätt. Enligt denna tes är alla individer i grund och botten manifestationer av en och samma vilja, vilket skulle kunna tänkas göra det möjligt för en individ att få tillgång till och bokstavligt talat känna en annan individs lidande i honom eller henne.

Problemet med detta argument är att det inte har något klart stöd i Schopenhauers skrifter. När han i *Moralens fundament* (kap IV) tar sig an uppgiften att förklara medlidandet på metafysisk väg, är det inte tal om att ta tesen om viljans metafysiska enhet till hjälp för att förklara hur vi kan känna en annans lidande i honom eller henne. Vad Schopenhauer gör där är bara att ta sin metafysik till hjälp för att påstå att det är rätt och riktigt att känna medlidande med andra. Tidigare har han sagt att man bara kan gripas av medlidande med en annan människa om man först identifierar sig med henne (1925b, s 300, 326), och nu säger han att eftersom allt egentligen är "ett" så gör man rätt om man identifierar sig med henne (1925b, s 375f). Metafysiken fungerar alltså inte som en förklaring av medlidandet, utan som ett rättfärdigande av det.

Ett annat och allvarligare problem för Cartwrights tolkning är att Schopenhauer ansåg att medlidande inte bara kan driva en människa till handling, utan också kan få henne att avstå från att handla. Om jag planerar att utföra en handling som skulle tillfoga någon annan lidande, så kan medlidandet få mig att avstå från att utföra denna handling (Schopenhauer 1925b, s 305, 307). Problemet för Cartwrights tolkning är att det som i ett sådant fall får mig att avstå från att handla inte är ett lidande som den andre faktiskt känner. Det är ett lidande som han eller hon (förmodligen) skulle ha känt om jag hade handlat som jag ursprungligen hade tänkt. Medlidande kan naturligtvis inte bestå i ett kännande av en icke existerande instans av lidande, varför det verkar rimligt att anta att Schopenhauer ansåg att medlidandet här består i ett kännande av den andres typ av lidande, dvs den typ av lidande som han eller hon (förmodligen) skulle ha känt. Eftersom han, såvitt jag vet, aldrig gör någon distinktion mellan medlidande med människor

som lider och medlidande med människor som inte lider, är jag benägen att tro att han i bägge fallen betraktade medlidandet som vårt kännande av en annans typ av lidande.

Detta problem har också noterats av Cartwright. Han ser det dock inte som ett problem för sin tolkning av Schopenhauer, utan betraktar det i stället som ett problem för Schopenhauers teori; det visar, enligt hans mening, att teorin inte är helt korrekt (Cartwright 1982, s 67). Enligt Cartwright innehåller Schopenhauers teori antagandet att om vi känner medlidande med någon, så känner vi hans eller hennes instans av lidande. Givet att medlidande kan få oss att avstå från att tillfoga andra lidande, och givet att det då inte finns någon annans instans av lidande att känna, så sluter sig Cartwright till att detta antagande är felaktigt. I ett försök att ersätta Schopenhauers teori med en som är bättre föreslår han därför en "omformulering" av detta antagande. I stället för att säga att vi faktiskt känner en annans instans av lidande, säger Cartwright att vi känner detta lidande i fantasin eller föreställningen (1982, s 67f). Cartwright löser alltså problemet genom att själv skriva under på den tes som han vägrar tillerkänna Schopenhauer, nämligen tesen att vi i medlidandet känner enbart en annans typ av lidande. Själv tycks han anse att denna tes är oförenlig med Schopenhauers uttalanden, medan jag, som jag tidigare har påpekat, tvärtom anser att den är helt förenlig med dessa. Att vi i medlidandet känner enbart en annans typ av lidande är därför, enligt min mening, ingen omformulering av Schopenhauers antagande, utan i stället den mest rimliga formuleringen av det.

Not:

Denna uppsats är baserad på ett föredrag som jag höll vid Filosofidagarna i Lund 1997. Jag vill tacka Ingvar Johansson för hjälp vid sammanställandet av denna version. Tack också till Mats Furberg och Ulla M Holm för kommentarer på tidigare versioner.

Litteratur

ATWELL, JOHN, E. 1990. *Schopenhauer: The Human Character*. Philadelphia: Temple University Press.

ATWELL, JOHN, E. 1995. *Schopenhauer on the Character of the World: The Metaphysics of Will*. Berkeley: University of California Press.

CARTWRIGHT, DAVID, E. 1982. Compassion. *Zeit der Ernte: Studien zum Stand der Schopenhauer-Forschung: Festschrift für Arthur Hübscher zum 85. Geburtstag*. Utg. W. Schirmacher. Stuttgart och Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog. Sid. 60–69.

CARTWRIGHT, DAVID, E. 1999. Schopenhauer's Narrower Sense of Morality. *The Cambridge Companion to Schopenhauer*. Utg. C. Janaway. Cambridge: Cambridge University Press. Sid. 252–292.

SCHOPENHAUER, ARTHUR. 1992 [1818]. *Världen som vilja och föreställning*. [Vol. 1] Nora: Nya Doxa. (Nytryck av Bonniersutgåvan från 1916.)

SCHOPENHAUER, ARTHUR. 1925a [1860]. Om den mänskliga viljans frihet. I Arthur Schopenhauer: *De båda grundproblemen i etiken*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.

SCHOPENHAUER, ARTHUR. 1925b [1860]. Moralens fundament. I Arthur Schopenhauer: *De båda grundproblemen i etiken*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.